

GÖRGEI

HA Görgeiről szólva, a régi szokás szerint jeligét keresnénk, keresve se találnánk jobbat, mint a Görgei Artur „Gazdátlan leveleinek“ Defoetól való jelmondatát; „Le châtiment non mérité est une gloire“.

GÖRGEI ARTUR már a történelemé, de hatalmas alakját mégsem a tárgyilagos történelemszemlélet ecsetvonásai révén ismeri a közvélemény. A 67 contra 48 vitáiban felnőtt nemzedék, kevés kivétellel, kritika nélkül fogadta el azt az ítéletet, amelyet a 49-iki tavaszi hadjárat eredményétől megszedült és Világosnál reményében csalódott elődei formáltak Görgeiről. A diadalmas hadvezér fejét rövid pár hónap múltán babér helyett tövissel övezték: Görgei áruló lett!

Így kívánta ezt a felelősségtől szabadulni vágyók nagy tömege. Ez nem akart bűnrészességet vállalni a nemzet egyik legszebb erőpróbája után való bukásban, hanem bűnbakot keresett és úgy vélte, talált is.

A saját személyében csalhatatlan és másokkal szemben kérlelhetetlen közvélemény természetesen készpénznek vett és szívesen hallott minden olyan szólamot, amely nem kérte számon mulasztásait, sőt hiúságát legyezgette. Az „ármány“ nélkül való legyőzhetetlenség autoszuggesztíójával és megfelelő hangulatkeltéssel előkészített kíméletlen tömeg aztán maga is komolyan hitt abban, hogy a magyarság önvédelmi harca idején nemcsak saját sorsának volt ura, de népek sorsát is kezében tartotta. Ennek folytán a szomorú elbukás okait nem saját hibáiban, nem a kis honvédsereg ellen felvonult szövetséges seregek elnyomó túlerejében látta, hanem egy hazaáruló elvetemült tettében.

Évtizedekig folyt ez a példátlan igazságyilkolás és a nemzet egyeteme még ma sem vált a visegrádi remete igazának szószólójává.

Érthetetlen az a gyávaság, amely ebben a kérdésben még ma is lenyűgözi társadalmunk jobb érzésű, az igazság iránt fogékony részét, és az a vakság, amely a másik tábor megakadályozza a valóság meglatásában!

A közelmúltban történt, hogy a főváros nem mert Görgei Artúr-ról utcát elnevezni. Még Budavár elfoglalásának 80-ik évfordulóján sem tartotta időszerűnek a hála ilyen megnyilvánulását saját kitűnő katonafiával szemben, akkor, amikor az egész ország tiszteletreméltó módon hódolt a nagy lengyel szabadsághős emlékének!

És mi, késői utódok ezt is szótlánul túrtuk. Mi, akik saját bukásunk kijózanító levegőjében már higgadtan elmélkedhetünk 67 és 48

valódi értékeiről. Mi, akiknek két nemzetietlen forradalom és trianoni függetlenségünk keserű megalázásai megélesíthették a látását. Mi, akik élő tanúi vagyunk annak, hogy az ostromlott és kiéheztetett vár helyzetében lévő Németország Hindenburgját 1918-i kapitulációjáért és a mi hőseinket Przemysl megadásáért senki sem merészelte árulónak nevezni!

E sorok célja nem polémia, nem „átértékelés“. A történelem Görgeijét történetírásunk fogja érdeme szerint méltatni. De addig is teljesen el kell oszlania annak a mérges, „alvilági“ ködnek, amely Görgeit, az embert, több mint félszázadon át eltakarta a könnyen hívó magyarság szeme elől.

Lássuk meg végre mindnyájan azt a honfitársunkat, akinek fiatal-sága követésre méltó példa lehet minden magyar ifjú számára, a katonát, akinek nevét büszkén viseli a miskolci honvéd gyalogezred, a talpig férfit, aki nemes büszkeséggel, csendesen elvonulva, őt megtagadó hazájában maradva, hordozta élete keresztjét, akinek tragikuma alig hasonlítható máshoz, mint a legnagyobb magyar mártíriumához!

GÖRGEI ARTUR ifjúságát saját leveleiből ismerjük meg. Ezeknek a leveleknek halála után való kiadását a következő kijelentéssel engedte meg: „Nincs okom valamit is eltitkolni életemből; ifjúkori tévedéseimet sem.“

Nem készült katonai pályára. Egyszerűen, szigorúan, de alaposan nevelik. Két évig csaknem teljesen szünetelnek iskolai tanulmányai, mert beteg anyját ápolja. 14 éves, amikor anyja halála után apja levélbeli kérdésére ugyancsak levélben közli „szilárd, rendíthetetlen elhatározását“. Ha Tullnba mehet az utásziskolába, odamegy, különben filozófiai tanulmányok vagy más tudós szakma érdeklik. A katonai pályát választja. Nehéz elhatározásában a haza iránt való szeretete s a matematikai és fizikai ismeretek iránt való érdeklődése az irányadó.

1832 őszén lép be a tullni utásziskolába, mint a Wasa herceg nevét viselő 60. magyar sorgyalogezred kadétja. Az intézetben töltött négy év után nevelői csak elismeréssel nyilatkoztak róla, mint osztályának mindig legkitűnőbb tanulójáról. Véleményük szerint képességei nagyon jók: vidám és szerény, igen jó magaviseletű, szolgálatban nagyon használható és a legjobb ajánlásra érdemes. Ezt az eredményt Görgei Artur szerény, de öntudatos hangon írja meg apjának. Közli, hogy magyar nemes testőr akar lenni, mert ott tovább képezheti magát. Ilyen művelődésre a gyalogsági szolgálatban, testi gyengesége miatt — az akkori megerőltető gyakorlatok után hamar kifáradt — alig volna ideje és alkalmá.

Terve egyelőre nem sikerül. Mint hadapród vonul be gyalogezredéhez Kremsbe. Csalódásáról nyugodtan számol be, nincs kétségbe esve. Előző és későbbi terveiről szóló tudósításainak a hangja változó. Öntudatos, itt-ott szatirikus, különösen ha magáról és emberi gyengeségekről emlékezik meg. Néha, amikor tanárai képességeiről szól, elragadja tehetségének ereje: ilyenkor felsőséges, majd megint szerény. Ugyanazt a hangot ismerjük meg, amelyen a későbbi hadvezér is beszél.

Életmódjáról így ír:... „nincs a korhelységhez adományom. A kártyához, iváshoz és a többi divatos bűnökhöz, amelyeknek elsorolásával e levelet megfertőztetni nem akarom, nemcsak hajlamot nem érzek, sőt....“

1837 őszén végre ott hagyhatja a gyalogezredet, hadnagy lesz és magyar királyi nemes testőr Bereg vármegye ajánlására. Eddig apjával való levelezésében többször panaszkodik életének kicsinyes, szűkös viszonyok között való folyásáról, de minden panaszkodásból kicsendül a változhatatlan sorsban való megnyugvás vallásos hangja.

Ugyanez az érzés fűti a „modem életszemléletben“ talán szokatlan következő szavakat: „Nem akarok többé kétségbe esni erkölcsi válóm... megmentésének lehetőségén. Istentől kérek erőt és kitartást, hogy az érzékiség ellen való küzdelemben, amelyet csaknem lelkesedéssel kezdtem meg, diadalmasan megállják. Ha ez sikerül, akkor bátran és vidám önbizalommal fogom elmondhatni mindennel szemben, ami érhet: véghez akarom vinni, — véghez is viszem!“ Ezen az életfelfogáson nem lepődhetünk meg, ha tudjuk, hogy Görgei Artur könyv nélkül tudta az egész bibliát.

A gárdista-foglalkozást egyelőre csak időpocsékolásnak tartja. Franciául tanul, Montesquieut, Herdert, Julius Caesart, Horatiust olvassa, de őszintén megvallva: Horatius nehéz olvasmány, latin tudása ahhoz nem elegendő. Sokat lovagol, takarékoskodik. Szerény fizetéséből pénzbeli támogatást ajánl fel anyagi gondokkal küzködő apjának!

Alig egy év múlva már változik a testőrségről való véleménye. A magyar testőrség tanfolyamát a katonai akadémiák mintájára akarják ekkor átszervezni, tehát ő tanulhat. 1838 nyarán májbaja miatt szabadságra megy — és résztvesz a tulli kadétek térképfelvételi gyakorlatain. Fiúi szerénységgel, de a férfi határozottságával utasítja vissza a protekciót, amelyet apja ismeretségei biztosíthatnának számára... „édes atyám, engedj nekem előbb időt a tanulásra, mielőtt pártfogókat kezdenék halászni.“

Makacs májbajára ismételten Karlsbadban keres gyógyulást. Szerény fizetéséből újabb áldozatos segítséget ajánl meg családjának. Ha Pista öccse nem kapja meg a várt ösztöndíjat, ő biztosít neki évi 60 forintot. Leveleiben már ekkor is ismételten találkozunk erős honvágyával.

Szorgalmasan készül vizsgáira, ezeket jól megállja. Nádor-huszár akar lenni, nemcsak azért, mert ez az ezred magyar és kitűnő, de azért is, mert a Nádor-huszárok formaruhája 150 pengővel olcsóbb, mint a többi huszáré. Magyarul tanul. Bármilyen furcsán hangzik is ez, nincs rajta mit csodálkoznunk. A felvidéki magyar úri társaságban (a Görgeiek szepességi birtokosok voltak) akkoriban magyarul alig tudtak. Előkelő nemesi társaságban tót népdalokat énekeltek, kórusban — tótul. A legtöbb felvidéki iskolában németül tanítottak, a vármegye gyűlésein pedig még többnyire a latin nyevj járta.

1840-ben nyáron végre haza kerül. Miskolcon látogatja meg ott tanuló öccsét. Megjelenésében feltűnő a „pompás hiánya“. Ruhája egyszerű. Sápadt, magas, karcsú alak. Haja rövidre nyírva, arca bajszatlan. Az úti portól (gyorskocsin érkezett Miskolcra) való tisztálkodás-

hoz maga meri a vizet a fogadó kútjáról. Cseresznyét vásárol, alkudozik a kofákkal és észrevéve öccsének testtörtszt bátyja magatartásán való gyermekes szégyenkezését, szándékosan megoldja a cseresznyét rejtő vörös selyemkendőjének egyik sarkát. A gyümölcs szétgurul. Görgei Arthur nagy nyugalommal, ügyet sem vetve a báméskodó tömegre, lát neki a cseresznye felszedésének, s ugyanerre kényszeríti zavarában elpiruló öccsét is.

A 40-es évek elején a katonai pályáról való visszavonulás gondolatával foglalkozik. Nehogy azonban apjával való ekkor kissé feszült viszonyát még jobban megrontsa, felhagy ezzel a szándékával. A magyar nyelvben való jártassága ekkor már elég Jósika olvasásához, de még nem mer magyarul levelezni. Alig várja 1842. május i-ét, amikor „tevékeny, új élet vár rá“, mert honfitársaival foglalkozhatok! „Huszár leszek!“ mondja. „Nincs szomorúbb valami ezen a gyönyörű világon a subalternus gyalogsági tisztnél!“ Most újra egész életére katona akar maradni. Vagyonra nem vágyik, mert 10 esztendőn át bebizonyította, hogy katonatiszt, ha akar, megélhet a fizetéséből! Jövőbeli állása kötelességeinek eleget fog tenni. „Sajátságos ... kellemes érzés — a neve önérzet — kezeskedik róla.“

1842 nyarán, mint főhadnagy, már a huszároknál szolgál. Itt elmélkedik először azon, hogy a császári magyar tiszt esküje ellentétbe jöhet a hazaszeretettel. Ennek az elmélkedésnek a kapcsán meleg szeretettel gondol hazájára, „önkéntelenül utána lopódzom a honi bánatos hangoknak, mikor a szegény huszár énekkel csillapítja éhét, szomjátés dalolva altatja el maga-magát.“

Az akkori viszonyokat és a békebeli katonai életet a fényszóró erejével világítja meg Görgei Artúrnak egy igazi magyar-huszáros megmozdulása. Közvetlen előjárója típusa volt az ú. n. „Kasemen-Rittmeister“-nek. Ez, egy gyakorlaton, hosszas sértegető szidások után ráfordul a szakasza mellett kivont karddal álló főhadnagyra: „Herr Oberleutnant Görgei, herkommen!“ A szólított sarkantyúba kapja lovát és megeresztett kantárral nekivágtat kellemetlen előjárójának. Ez félreugrat. Közelébe érve Görgei megállítja lovát és rosszakarójának fülébe súgja: „Noch ein Wort — und ich haue Sie vom Pferde.“ Szólt és lépésben visszalovagol a helyére.

Görgei Artur egyéni tulajdonságainak és értékes személyiségének elismerése az a tény, hogy ennek a kényes epizódnak ránézve, jöllehet csak saját tehetsége az egyedüli pártfogója, súlyos következményei nem voltak. Salzburgból Wartbergbe kerül, innen írja öccsének panaszos sorait: „most nem vagyok semmi, — varga, aki nem varr csizmát, — harcos, béke idején!“

Ebből az időből való sok levele, öccséhez szóló intelmek, példázgatások ezek, amelyeknek nevelő célzata és erkölcsi tisztasága vetekszik a világirodalom nem egy hasonló tárgyú írásával. Egy birtokos barátjával házasságról beszélget. A barát szívesen megnősülne, de egyelőre nem, — még nem tombolta ki magát! Görgei erről így ír: „Elhallgattam, mert végig rezgett lelkemen egy fájó érzés: az emberiség nemesebb fele, a nő iránt való mély szánalom érzése. Szánandó teremtések ... nektek már csak akkor szabad melegegdetek a kályha mellett, mikor az kihült...“

Ezek nem egy törékeny aszkétának, hanem egy 25 éves, élénk vérmérsékletű huszárfőhadnagynak a szavai, aki vakmerő lovas és ekkortájt minden szabad idejét lovaglással és célbalövással tölti.

1843 április végén meghal Görgei apja. Ezután kelt leveleiben már nyíltan bevallja, hogy csak az ő kedvéért állt be katonának, most már kedvező alkalomra, legalább egy váratlan, gyors előléptetésre vár, amely kárpótolhatná „az eltévesztett életpályáért“, öccsén és családján kívül még a „Pesti Hírlap“ az állandó tudósítója a hazai viszonyokról. Talán ennek folytán, talán házassági tervei miatt, de ezután állandóan és határozott formában elítéli, sokszor a kelleténél is jobban lekicsinyli a békebeli katonai életet és alig várja, hogy búcsút mondhasson az egyenruhának.

Ebben az időben élete még az eddiginél is szerényebb. „Első fogás: komiszkenyér, második fogás: komiszkenyér; harmadik fogás is: komiszkenyér és azután hegyébe poszpásznak még egy darab komiszkenyér. Van valami jó benne: az ember ritkán rontja meg vele a gyomrát...“ Egy-két jóbarátja, akik ezt a titkot ismerik, cinikusnak tartják. Nem veszi tőlük zokon, mert ha meglátogatják, nekik is ezzel kell beérniök.

Ez év nyarán Prágába küldik negyedmagával a Miklós-huszárok lovaglást módjának a megtanulására. Itt is tovább folytatja Öccsével való levelezését. Egy ízben megint, hogy ne csak regényeket olvasson. „A regényolvasás, feltéve, ha jó regényekről van szó, ugyanaz egy ember szellemi foglalkozásában, ami a paprika mindennapi táplálékunkban... A történet tanulmányozása — ez az igazi, egészséges, erősítő házikosztja a szellemnek. Ezért kevés regényt és sok históriát...!“ Saját pályájával állandóan elégedetlen, mert „tetterőt egy világnak valót“ érez magában.

Prágai leveleiben foglalkozik először az országgyűlésről vett hírek alapján a reformmozgalommal, amelynek lelkes híve. Ezekről beszélget ezredtársával, Ivánka Imrével, akiben becsüli az ízig-vérig magyar embert.

Tömör és nyers hangon mond ítéletet a csehországi katonai parancsnokról. „Windisch-Graetz herceg azok közül való, kik azt tartják, hogy az ember lábfeje csupán tyúkszem-nyesegetésre való s az osztrák hadsereg Csehországban való része csupán arra jó, hogy ő önmagát legalább is Wallensteinnek képzelhesse, ha nem többnek!“

Öccsének most már magyarul is ír, különböző kis csehországi helységekből (Klattau, Kozlau, stb.), panaszkodik a katonai szolgálatban való rabságáról és öccsét arra biztatja: maradjon szabad, független polgára hazájának. 1845 februárjában elnyeri az ezredsegédtiszt hivatalát, takarékosága helyrebillenti a prágai életben megzavart pénzügyi helyzetét és ismét elégedettebb. „Annyival inkább — mondja — mikor bajtársaimnak szeretete vagy legalább is becsülése felől csaknem bizonyos vagyok.“

A pillanatnyi megnyugvásnál azonban erősebb a szabadság után való vágy. A nyáron kvietálni akar — rangja megtartása nélkül. Ellenállhatatlan a vágya Magyarország, magyar hazája iránt, amelytől a Nádor-huszárezredben örökre távol kellene élnie, mert az ezredet a magyarok-

hoz való nagy vonzalommal vádolják és ezért állandóan Ausztriában tartják.

Guidó bátyja szándékának megváltoztatására akarja rábeszélni, de hajthatatlan marad. „Bánt a honvágy... jobban szeretem hazámat, mint állásomat...”

12 évi katonai szolgálat után, elbocsátó levelét kiállító ezredparancsnoka, Teleki Ádám gróf, ugyanolyan elismeréssel szól róla, mint a túlim utásziskola tanári kara. Képességei nagyon jók, kitűnő és jó megjelenésű lovas, szerény és törekvő, minden a magyar testőrségnél előadott katonai tárgykörből kitüntetéssel vizsgázott, ezredében szereték és tisztelték!

A KVIETÁLT GÖRGEIT először Bielitzben, azután Toporcon találjuk rokonainál. Érdeklődését a hazai viszonyok és jövő tervei foglalkoztatják. A tervezgetések végre is a prágai egyetemre vezetik. Vegyészeti tanulmányokba kezd a híres Redtenbacher tanár vezetésével.

Puritán, ideális életfelfogását jellemzik következő sorai (1846 február): „Én egészen és kizáróan a vegytanra adtam magamat, még pedig annak csak tudományos művelésére. Ezt a pályát ne válassza az, ki vagyont akar szerezni. De ki nem mondhatom, mennyire undorodom attól a gondolattól, hogy egyedül a megélhetésen járjon az eszem.”

Életmódja változatlanul szerény, hiszen csak a lovai és egyenruhái eladásából befolyt pénz, kis öröksége és szerény ösztöndíjak állanak rendelkezésére. Szabad idejét Redtenbacher baráti házában és volt ezredtársai társaságában tölti. Eljegyzését, amely talán szintén befolyással volt kvietálási szándékára, felbontja. Most teljesen szabad!

Két és fél évi kitűnően eredményes egyetemi tanulás után Görgei Artúrt 1847 júniusában a lemergi egyetem vegytan-tanára mellé nevezik ki asszisztensnek.

Ezt az állását sohasem foglalta el. Egyelőre Prágában, vegytani laboratóriumban dolgozik. Munkájának eredménye a kókuszdióolaj vegytani elemzése. (Címe: „Über die festen und flüchtigen Säuren des Cocusnussöles“.) Már csak a szabadságharc után, a számkivetésben tudta meg, hogy ezt a munkáját a bécsi tudományos akadémia díjjal tüntette ki.

Egyik legkedvesebb olvasmánya most Seume. Annyira szereti, hogy levélben idézi:

„Meines Lebens Wunsch ist stiller Friede.
Guter Bücher eine kleine Zahl,
Ein geprüfter Freund mit seinem Liede,
Und der Sparsamkeit gesundes Mahl.

Aber wenn die Pflicht ihr Opfer fordert:
Geh' auch ich des Todes Ehrenbahn,
Und kein Jüngling, welcher Feuer lodert,
Soll in den Gefahren mir voran!“

Ennek a versszaknak a gondolatait vallja életfelfogásának. Odamegy, ahol tevékeny, hasznos életet élhet. Ezért enged nagynénje ismételt kérésének és hajlandó átvenni a toporci birtok kezelését. Komoly-

ságának, lelkiismeretességének és alaposságának a bizonyítéka, hogy vegytani kísérleteit folytatva, azokat használja fel mezőgazdasági tanulmányokkal való foglalkozásra. Azonnal nekilát ennek a munkának, mihelyt először írnak neki a családi birtokon való gazdálkodásról. Politikai felfogására jellemzők ezen sorai: „... pirulva olvasom megyénk szavazatát... vágyom hazánkba visszatérni. Legalább egy becsületes ellenzéki tevékeny taggal több lesz a vármegyében..

1848 tavaszának forradalmi napjaiban Görgei Artur Prágában és Bécsben van, családi ügyeinek rendezésére. Március 30-án házasságot köt Aubouin Adéllal, azután feleségével együtt útra kei és április második felében már Toporcon gazdálkodik. Útközben Pozsonyban hallgatja az országgyűlési szónoklatokat, Pesten bemutatkozik Eötvös József báró közoktatásügyi miniszternek, azzal a szándékkal, hogy pályázik a pesti egyetem vegytani katedrájára.

A honvédség szervezésekor Görgei Artur mint honvédszázados a győri 5. honvédzászlóaljhoz kerül. Első nyilvános szereplése „egy kvietált huszár főhadnagy“ aláírással a „Március Tizenötödikéiben megjelent újságcikke, amelyben kikel az „országos haditanács“ által tervezett drága arany- és ezüst-zsinóros honvéd-egyenruha ellen. Ő maga végig hű maradt ebben az írásában megnyilvánuló elvéhez, mert 1849 júniusáig mindig csak egyszerű, vörös-zsinóros, barna tábori egyenruháját viselte.

Görgei Artúr, aki lelkesedett a reform-mozgalomért, örömmel fogadta a 48-as alkotmányt és meggyőződését követte, amikor ennek a megtámadott alkotmánynak a védelmére fegyvert ragadott. Saját vallomása szerint ekkor politikai kérdésekkel nem foglalkozott. Fegyver és lővőszer beszerzésével bízzák meg, elhagyja Gyórt, augusztusban több ízben megfordul Bécs-Újhelyen és Prágában, azután mint honvéd-őrnagy az „önkéntes mozgó nemzetőrség“ szolnoki kerületének lesz a parancsnoka. Itt éri az első csalódás. Nem látja a „veszélyben a haza“ hívás komolyságában való hitet. Neki, aki mindent mindig alaposan csinált, visszatetsző volt az a mód, ahogyan a megyék a „nemzetőrség“ szükségleteiről gondoskodtak, ahogyan a nemzetőrök maguk viselkedtek. Eles hangon ír erről Heves vármegyének. Szolnokról Csepelre megy, mint a sziget parancsnoka. A Zichy-eset, a horvátok ozorai fegyverletétele után érdemeit ezredesi kinevezéssel jutalmazza a honvédelmi bizottmány. A schwechati ütközetben az elővédet vezényelte. Az ütközet után a lemondott fővezér, Móga javaslatára Kossuth Őt nevezi ki a feldunai hadsereg fővezérévé. Nem az ismeretlenség homályából emelték ki, hanem már harcokban megismert tehetségére volt szükség akkor, amikor idősebb tisztek a vezérletet nem vállalták, a fiatalabbakban pedig a kormány nem bízott!¹

A kinevezést elfogadja és írásban adja tudtára a honvédelmi bizottmány elnökének a helyzetről való véleményét. Az erők egyesítésére diktatúrát javasol, a hadsereg átszervezésére pedig nélkülözhetetlennek mondja: 1. a tiszti kinevezéseknél a nepotizmus megszüntetését, 2.

¹ Görgei szerény önvallomása szerint a fiatalabbakban nem bíztak! Még annyira sem, mint benne.

a nem rendes csapatok (önkéntesek) felosztatását; ezek közül a katonakötelesek újra való sorozását, 3. a tiszti kinevezéseket a fővezérré kell bízni, 4. a hadsereg vezére felelős a hadsereggel való rendelkezésért, de akkor aztán ne is intézkedjék seregével senki más“.

Kifejti, hogy a seregnek pihenésre, felszerelésre van szüksége. Használható hadsereget nem lehet az elnök által kívánt határvédelem és guerilla-harc közben szervezni. De lehetetlen a guerilla-harc azért is, mert „a nép itt nem tart velünk,... gyalogságunk csaknem mezítláb jár, lovasságunk pedig elcsigázott lovain alig bír a gyalogság után vánszorogni“.

NAGY HADVEZÉREKET nem lehet nevelni, azok születnek. A helyes vezetésnek nélkülözhetetlen feltétele ugyan a katonai tudás, de a tudáson kívül olyan emberi tulajdonságok is szükségesek, amelyek a vezetőre bízott katonák bizalmát megnyerik. Személyes bátorság, a hadviselés fáradalmainak az egyszerű közemberrel együtt való viselése, a katonák minden szükségletéről való gondoskodás és egyenlő, igazságos bánásmód mindenkiel szemben, ezek a világtörténelem nagy katonáit mindig jellemző erények.

Ha ebből a nézőpontból vizsgáljuk Görgei „belső láztól“ fűtött vezéri tevékenységét, nein tagadhatjuk meg tőle a nagyoknak járó elismerést. Ha végigkísérjük felvidéki hadjáratában, a kápolnai csatamezőn át Tiszafüredre, a tavaszi hadjárat diadalmas útján Komárom felmentéséig és Budavár megvételeig — de tovább is, az újjászervezett osztrák sereg ellen való utolsó harcokban, a szabadságharc utolsó szakán az oroszok elől való visszavonulásban, Világosig — azon az úton, amelyen súlyos fejszéllel vezet és vesz részt harcokban, — olyan katona és csapatvezér áll előttünk, akiért lelkesednek katonái, akinek személyét pártkülönbösg nélkül tiszteli az ország lakossága mindenütt, ahol csak megfordul.

Világost nem ő tervezte, de neki megvolt az erkölcsi bátorsága ahhoz, hogy önvédelmi harcunk kudarcából levonja ezt a végső és szomorú következtetést. Erkölcsi nagysága talán akkor kulminál, amikor óriási nélkülözések és élelmezési nehézségek közepett erőltetett menektekkel akar egyesülni a déli sereggel és annak megsemmisülése után „hadsereget“, fegyelmezett katonákat vezet a világosi mezőre, akik ide ugyanolyan megadással követik, mint követték volna egy végső, önfeláldozó csatába.

Szabadságharcunk tárgyilagos, részletes új története még nincs meg. Az újabb kutatások eredményéből azonban azt látjuk, amit már eddig is megállapítottunk: sok hős katonája volt a honvédségnek, de hadvezére kevés. És ezek a kutatások sem döntenek meg azt a véleményünket, hogy Görgei Artur e kevesek között egyike a legelsőeknek — vagy talán a legelső.

Kossuth lelkesedése és fáradhatatlan munkássága újoncokat adott a hadseregnek; honvédet, katonát ezekből a vezérek neveltek. És ebben a nevelő szerepben az első között valóban Görgei áll az élen!

A 67—48 ellentétében eltorzult nézetre és kicsinyes észjárásra vallana, ha valaki szabadságharcunk bukásának okait csak személyes

ellentétekből akarná megmagyarázni! Ha a magyar szabadságmozgalmak korábbi sikereit és kudarcait vizsgáljuk, azt kell látnunk, hogy azok helyes célkitűzése és a rendelkezésükre álló erők helyes felhasználása, a kellő pillanatban tanúsított önmérséklet csaknem mindig hozott valami eredményt (Bocskay, Bethlen). Még a 48/49-et megelőző Rákóczi-felkelésnek közvetlen következése sem nevezhető teljesen eredmény nélkül valónak, jóllehet ennek a mozgalomnak inkább csak a magyarság erejével való végigharcolása hasonlít legutolsó szabadságharcunkhoz.

Forradalmak természetes, majdnem logikus következései az egymással szemben álló politikai erők más eszközökkel nem folytatható harcának! A forradalmak vezetésében és célkitűzéseiben a logikának és matematikának már ritkán van szerepe. Talán nem hibázunk, ha ezt a mi szabadságharcunkra is vonatkoztatjuk. A Görgei javasolta diktatúrából és egységes szervezésből semmi sem lett. E helyett a „bizalmatlanság diktatúrája“ és a megfelelő szervezés hiánya akadályozta meg az erők kívánatos egyesítését.

Külföldi kapcsolatok és barátok, pénzbeli és katonai segítség nélkül, ellenünk uszított nemzetiségektől körülvéve álltuk a harcot, próbálkoztunk számos fővezérrel, — akik között minden különösebb ok nélkül idegen is volt, — csigáztuk fel kívánságainkat sikeres harcok — nem döntő győzelmek — után úgy, ahogyan csak egy diadalmas hadjárat befejezésével tehetjük volna. És saját kívánságainktól megmámorosodva, megfélemledtünk róla, hogy ebben a kérdésben — függetlenségi nyilatkozat — a magyarság nem egységes, hogy ez a függetlenségi nyilatkozat — amelynek a nemzetben többsége sem volt — a háborúnak végsőkéig való folytatását jelenti egy olyan országban, amely már közel egy éve hadak országútja, amelynek népét két hadseregbe is sorozták és amelynek ekkor már számítania kellett az olasz fronton felszabaduló osztrák csapatok és még egy harmadik hadsereg, az orosz megjelenésével is I

Akik eddig Görgei egyedülvaló felelősségét kutatták, erre alig gondoltak. Görgei a szabadságharc folyamán észrevette az önvédelmi harc elkerülhetetlen volta és a feltétlen függetlenségi törekvések tragikus összeütközését. Váci kiáltványa és későbbi nyílt ellenszegülése a kormányzattal, tulajdonképpen a természetes következményei a belső bajokból eredő súlyos ellentéteknek. Hogy mégis végig az önfeláldozó kötelességteljesítés útján haladt, hogy nem engedett még az általa becsült Aulich felszólításának sem és nem döntötte meg fegyverrel a polgári kormányzatot, azon nem csodálkozhatok senki, aki jellemét és hazaszeretétét ismerve tudja, hogy nem akart polgárháborút.

Ez a lelkiismeretessége készítette a békepárttal való kapcsolatok keresésére és bírta rá a hadügyminiszterség elvállalására. Azt remélte, hogy ebben az állásban megakadályozhatja a fenyegető katasztrófát. Egyengetheti a megegyezés útját, egyesítheti az ország erejét az osztrákok ellen való végső csapásra, amely javára lehet a nemzet ügyének. Csalódott. A kettős állás — miniszterség és vezérség — olyan teher volt, amelyet még az ő hatalmas válla sem bírt meg! A körülmények erősebbek voltak, mint akár az ő energiája, akár Kossuth fanatikus hite.

VILÁGOS UTÁN a kiegyezésig karintiai számkivetésében, azután itthon csak családjának él. Kerüli a nyilvánosságot. Csak ritkán vesz kezébe tollat.

Megírja emlékiratait és a „Gazdátlan levelek“-et. Emlékiratainak őszinteségében senki sem kételkedhetik, önkritikájának módja és leplezetlen szókimondása tiszteletet kelthet legelszántabb ellenségében is. A gazdátlan leveleket pedig jó érzésű magyar ember nem olvashatja el meghatottság nélkül. Martíromságának teljességét jelenti az a szomorú tény, hogy a legszömyűbb váddal illetve, amely katonát és polgárt csak érhet, ő, aki „tetterőt egy világnak valót“ érzett magában, a szabadságharc után egész életében tétlenségre volt kárhoztatva. Dinasztikus előítéletek és csinált, mesterkéltné közvélemény egyaránt megakadályozták Görgei Artur katonai zsenijének a monarchiában való érvényesülését. Polgári pályán még számkivetésében próbálta sokoldalú tudását kamatoztatni, helyhezköttöttsége miatt azonban siker nélkül.

A felelem nélkül való szókimondás magyar bajnoka, Gyulai Pál, több ízben tanítványaiival együtt tisztelgett Visegrádon az ősz tábornoknál. Nem véletlen, hogy a népszerűséget egész életében kerülő katona és a szinte népszerűtlenséggel való kacérkodásával népszerűvé vált kritikus — a közvélemény elítélte és a közvélemény ostromozója — találkoztak. Találkozásukat az igazság közvetítette. Gyulai Pál is honvéd volt. Az üldözött vezér igazát ő már 48—49-ben ismerte és az igazságnak ez a fanatikusa egyike az elsőkné, aki lándzsát tör mellette.

Az igazság szeretete és a szókimondás vezették Görgeit is élete minden harcában. Megvolt hozzá a joga és a bátorsága.

Itt volna az ideje, hogy a nemzet, amely szabadságharcunk olasz és lengyel hőseit tisztelettel veszi körül és a szabadság apostolát szobrok sorával örökítette meg, a szabadságharc hadvezéréről se feledkezne meg!

Mert: „Aki a királyoknak és fejedelmeknek meg meri mondani az igazat, az derék ember és méltó elismerésünkre, de aki a népnek is szemébe mondja az igazságot, az szobrot érdemel!“

HARDY KÁLMÁN